

“Dirhemi” Në Kohën e Jusufit

Description

M S M Saifullah, `Abdullah David & Muhammad Ghoniem

1. Hyrje

Dhe e shitën atë (Jusufin) për një çmim të vogël, për disa dirhemë (masë argjendi) [*dar?hima ma'd?datin*] të numëruar, sepse në mesin e tyre pati asash që nuk lakmuan (për çmim më të lartë). [Kuran 12:20]

Në historinë e Jusufit (Jozefit) në Kuran, vëllezërit e Jozefit, në mënyrë që ta hiqnin qafe, e hodhën Jozefin në një pus. Mirëpo, Jozefi u nxorr nga disa udhëtorë të cilët kalonin atypari. Ata e fshehën Jozefin si një mall tregtie dhe e shitën atë në Egjipt për një çmim të vogël. Kurani e përshkruan këtë shkëmbim si *dar?hima ma'd?datin*. Mirëpo, sipas misionarit të krishterë Joseph Smith, përdorimi i *dirhamit* gjatë kohës së Jozefit, siç rrëfëhet në Kuran, është një anakronizëm.

Në qershor të vitit 2005, si pjesë e serisë së konferencave dhe seminareve të punës dhënë para Forumit të Lidërshipt Evropian Evangjelist në Sopron të Hungarisë, Smith krahas misionarëve Keith Small dhe Andy Bannister si edhe të tjerëve, ishin përgjegjës për krijimin e metodave, taktikave dhe strategjive aktuale për evangjelizimin e muslimanëve në nivel ndërkombëtar. Në një leksion të tillë dhënë për misionarë të tjerë nga vende të ndryshme evropiane, Smith diskutoi disa gabime “emocionuese” të pretenduara në Kuran. Smith tha para audiencës së tij se përmendja e *dirhamit* në historinë e Jozefit në Kuran tregon se Kurani ka qenë redaktuar shumë kohë pasi përfundimisht është shpallur (sipas muslimanëve). Ai thotë [deklarata e tij është në harkun kohor 30:48–32:58]:

... disa prej tyre janë mjaft emocionante të përdoren dhe ju vërtet mund të luani me muslimanët tuaj të cilët sjellin këto histori, ose ju thjesht mund t'ju nxirrni para tyre dhe vetëm t'ju pyesni ata e më pas u thoni të vijnë javën e ardhshme me përgjigjet. Ata janë të zotë në këtë, pasi shumë muslimanë, nuk kanë asnjë ide që këto probleme ekzistojnë në Kuran, dhe tezën që do t'ju japim juve do të jetë në internet. Unë kam rreth 30 ose 40 gabime të tilla që ju mund t'ju paraqisni. Këto janë të paktën 10 që unë kam këtu dhe të cilat janë në të lehtë për t'u përdorur. Lermëni t'ju jap një shembull të dirhamit. Dirhami, dhe kjo do të zhvendoset drejt e në atë çfarë Keith do të thotë më vonë dhe kjo është sërish historia Jozefit... pra është ajo historia e plotë të cilën ne do ta hulumtojmë. Kur Jozefi iu shit egjiptianëve, ai u shit për disa dirhamë të numëruar. Dhe kur ju pyesni për dirhamë të numëruar, ju hamendësoni pra se po përdoren monedha. Monedhat numërohen. Ju pyesni, vallë a kanë pasur monedha në kohën e Jozefit? Nuk ka patur monedha. Nëse shkon në muzeun britanik, dhe ne bëme një tur atje për të parë të gjitha provat biblike, dy orë duke vështruar provat biblike, provat arkeologjike, Dhjetën e Vjetër, nga periudha asiriane, babilonase dhe perse, dhe ne mund t'ju tregojmë se në seksionin e monedhave, numizmatikës, ku ka dirhemë, por gjëja joshëse është se nuk ka monedha para shekullit të shtatë para shekullit të shtatë p.e.s.. Monedhat nuk kanë ekzistuar, kanë qenë shufra, ka qenë masë e peshuar. Pra, Bibla gjithashtu bën këtë pretendim tek Zanafilla, ku është, Zabafilla 37:28 që Jozefi ka qenë shitur për 20 shekelë. Shekeli nuk është një monedhë, është shufër. Në fakt, ne tani e dimë nga tabelat mneuzike (?) se ky është pothuajse çmimi i një skllavi rreth asaj periudhe kohore. Pra Bibla jo vetëm jep denominimin e saktë, por jep gjithashtu edhe monedhën e saktë.

Le t'i kthehemi dirhemit. Shikoni, mbase Zoti po i jepte një shpallje Muhamedit në atë kohë dhe po përdorte një monedhë që ata do ta kishin njohur në atë kohë, kështu mbase njerëzit që jetonin atje në shekullin e shtatë përdornin dirhemët. A e përdornin ata? Jo, nuk e përdornin. Dirhemi u krijua vetëm në vitin 642. Umar(?) ishte ai që futi drahmën. Por muhamedi vdiq në vitin 632. pra si mund të ketë marrë Muhamedi një shpallje që përdor një monedhë e cila ende nuk ka ekzistuar për dhjetë vjet të tjerë? Kemi një problem këtu, apo jo? Është sikur unë t'ju pyesja nëse do ta bleja këtë orë në vitin 1960 për 20 euro. Në vitin 1960 ju nuk do ta dinit për çfarë po flisja. Sot do tad init, por jo në 1960. dhe këtu kemi një vështirësi. Dhe menjëherë ju mund ta kuptoni se çfarë po ndodh. Kjo duket si diçka që është vendosur shumë më vonë në Kuran.

Argumenti i Smithit mund të përmbledhet kështu. Së pari, Jozefi iu shit egjiptianëve për pak dirhemë të numëruar. Sipas Smith, vetëm monedhat numërohen, dhe, nuk ka patur monedha në kohën e Jozefit, kanë qenë shufra. Së dyti, dirhemi u krijua vetëm pas shfaqjes së Islamit dhe ishte Umri (vdekur në vitin 644) i cili prezantoi dirhemin për të zëvendësuar drahmën. Rrjedhimisht, profeti Muhamed (vdekur në vitin 632) përdori emrin e monedhës e cila nuk ekzistoi edhe për dhjetë vjetë të tjerë. Me fjalë të tjera, përdorimi i dirhemit në historinë kuranore të Jozefit është një anakronizëm.

A janë analizat e Smithit, hamendësime dhe përfundime të bazuara në një kuptim të fortë të historisë numizmatike të lindjes së afërme të lashtë? Në këtë tezë, ne do të dëshironim të shqyrtonim pretendimet e Smithit sa i takon dirhemit nga këndvështrimi i historisë dhe i filologjisë. Ne do të diskutojmë gjithashtu shitjen e Jozefit në Egjipt nga këndvështrimi i egjiptologjisë për të parë nëse egjiptianët e lashtë vërtet kanë përdorur forma të ndryshme të argjendit për transaksionet e tyre.

2. Dirhemi: Një Hetim Historik & Filologjik

Diskutimi për monedhat e lashta përfshin disa terma teknikë. Rrjedhimisht, le të identifikojmë disa përcaktime kyçe. Së pari, monedha. Në lidhje me “monedhën” Key Definitions In Numismatics, Përcaktimet Kyçe në Numizmatikë, thotë:

Monedhë: Copë metali, e shënuar me një pajisje, e lëshuar nga autoriteti qeveritar me qëllim që të përdoret si para.^[1]

The Seaby Coin Encyclopaedia e përcakton “shufrën” as:

Shufra: Metal jomonedhë, zakonisht prej ari ose argjendi, në formën e shufrave, pjatave apo formave të rregullta.^[2]

Të armatosur me këto informacione, le të diskutojmë çështjet e ndërlidhura me *dirhamin*, *shekelin* dhe “monedhat” në Egjiptin e lashtë.

HETIMI HISTORIK

Smith ka pretenduar se *dirhami* është future pas shfaqjes së Muhamedit dhe se nuk është krijuar deri në kohën e Umrut. Kjo me fakte është thjesht e pasaktë. Poezia romantike paraislamike e Antara përmend fjalën *dirham*.

[dirham1](#)

Image not found or type unknown

19. Ose goja e saj është si një livadh I pakullotur, barërat e së cilës shiu I ka garantuar, ku s'ka veç pak p
dhe e cila nuk ka gjurmë kafshësh.
20. Ose si të jetë një çalik i vjetër vere, nga Azri'at, e ruajtur gjatë, ashtu si ruajnë mbretërit e Romës;
21. Grimcat e para të çdo reje shiu të rëna mbi të, dhe kanë lënë çdo pellg në të si një dirhem;
22. Sëprkatje dhe zbrazje; kështu që uji rrjedh mbi të çdo natë, dhe nuk është e e ndalur nga ajo.^[3]

Duke komentuar mbi praninë e fjalës Dirhem në poezinë e Antaras, Arthur Jeffery thotë:

Ka qenë pa dyshim një huazim I hershëm nga zona mesopotamase...^[4]

Është e qartë se arabët para islamike kanë pasur dijeni për dirhemin. Historia e dirhemit mund të gjurmohet pas në kohën e monedhës së athinasve (apo grekëve) *drahm*. Monedhat athinase qarkullonin gjerësisht në Mesdheun Lindor në shekullin e 5 dhe 4 p.e.s. Këto monedha athinase, dikur monedha e n johur dhe universale, u bë shpejt një objekt imitimi nga popujt të cilin ishin familjarizuar me to. Imitimi i llojeve të monedhave athinase në Arabinë Jugore, daton në vitin e hershëm 400 p.e.s..^[5] Monedhat e imituara athinase janë gjetur gjithashtu në Arabia Feliks veriore.^[6] Monedhat athinase I dhanë gjithashtu jetë një numri të serive imituese edhe në Arabinë Lindore. Gërmimet në Thaj, Dhahran, al-Khobar, al-Hofuf, al-Qatif, Ayn Javan, al-Sha'ba, Jabal Kenzan, ed-Dur dhe Mleiha kanë nxjerrë një mori monedhash me shumë prej tyre duke qenë imitime të drahmeve dhe tetradrahemeve.^[7] Pa kurrëfarë çudie, të gjitha monedhat të gjetura në kto gërmime tregon ndikimin e monedhave të nxjerrave nga Aleksandri i Madh.^[8] Drahmia në Persi iu kalua Perandorisë Parthian (150 pes- 226 es) nga Perandoria Seleucide greke (330 pes- 150 pes) dhe kur mbretëria sasanide (226 es – 650 es) mori pushtetin në Persi, *drahmia* ka qenë e njohur *drahm* në Persinë e Mesme.

Arabët para islamikë kanë qenë ose nënshtetas persë (në Mesopotami) ose aleatë (në Arabi). Ata gjithashtu kanë mbajtur monedhën perse dhe kanë pasur një fjalë për të– *dirham*. *Drahmia* ka qenë quajtur *dirham* në arabisht;^[9] dhe në atë të parën gjithashtu ka patur kuptimin e monedhës së argjendtë ose parasë.^[10] *Drahmia* e argjendtë ka qenë monedha kryesore e Persisë sasanide. Encyclopædia Iranica në lidhje *dirhamin* thotë.

DIRHAM (< Greqisht. *drakhmé* “drachma”; Persisht e Mesme *drahm*, Persisht *derham*), njësi e monedhës së argjendtë dhe me peshë...

1. Në Persinë Para Islamike

Dirhami mbante një vlerë të qëndrueshme prej 4 g përgjatë të gjithë periudhës para Islamike...

1. Në Periudhën Islamike

Për muslimanët çdo monedhë e argjendtë ka qenë dirhem, dhe një dirhem ka qenë gjithashtu njësi monetare që mund ose nuk mund të përfaqësohet nga një monedhë qarkulluese. Një dirhem ka qenë gjithashtu një njësi e vogël peshe, zakonisht jo e njëjta me peshën e një dirhemi monetar...^[11]

Ngjashmërisht Encyclopaedia Of Islam thotë për dirhemin:

DIRHEM. I. Emri i një peshe të rrjedhur nga greqishtja *dracme*... II. Njësia e argjendtë sistemit monetar arab nga shfaqja e Islamit dero në periudhën mongole.^[12]

Nuk është befasuese që dirhemi islamik ka qenë një rezultat logjik i *drahmes* sasanide. Vetë emri i denominimit ka qenë një përshtatje e *drahmes*, emri për copën e argjendtë sasanide. Pa kurrëfarë habie, monedhat sasanide dhe monedhat arabo-sasanide gjatë shfaqjes së Islamit kanë qenë të lidhura ngushtë.^[13] Monedhat më të hershme arabo-sasanide kanë qenë bërë në vitin 651 es, vitin e mundjes përfundimtare të Jezdegird III. Dirhemët arabo-sasanidë kanë qenë imitime të atyre të nxjerra nga Jezdegird dhe kanë qenë saktësisht të datuara në vitin e 20 të sundimit të tij, vetëm duke shtuar se ata kanë shtypur “në emër të Allahut”.^[14] Si *drahmia*, *dirhami* ka qenë I sheshtë dhe mjaft I hollë, rreth 29 mm në diametër dhe me peshë 2.9 – 3.0 gramë.^[15] Peshë e tij sygjeronte një ulje të standarteve nga *drahmia* sasanide e cila peshonte rreth 4 gramë. Si krahasohet *dirhami* me *shekelin* e shpallur me të madhe të Smithit? Sa I takon *shekelit*, The Universal Jewish Encyclopedia (Enciklopedia Universale Judaikë) thotë:

Shekeli, një peshë dhe më pas një monedhë, e cila ka shërbyer si një vlerë standarte në mesin e izraelitëve dhe çifutëve të lashtë. Me sa duket ka qenë bazuar në një standart të ngjashëm me atë të babilonasve, të cilët si populli kryesor tregtar i Orientit të lashtë, ngulitën tek kombet fqinjë standartet e tyre të monedhës.^[16]

Qartazi, edhe *dirhami* edhe *shekeli* kanë qenë pëdorur si pesha dhe monedha. Mirëpo, ngjashmëritë ndërmjet tyre përfundojnë me kaq. *Dirham* përfaqësonte çdo monedhë të argjendtë. Gjithashtu mund të jetë një njësi monetare që mund ose nuk mund të përfaqësohet nga një monedhë. Për rrjedhojë, duhet patur kujdes kur diskutohet dirhemi, duke qenë se është një fjalë me një shumësi kuptimesh.

HETIMI FILOLOGJIK

Është njohur nga filologët, si muslimanë ashtu edhe ata jo muslimanë, se fjala *dirham* ka origjinë joarabe. Për shembull, al-Jav?l?q? (*vdekur në 1145 es / 539 AH*) deklaron në të tijin Al-Mu'arrab:

Dhe *dirhemi* është një formë e arabizuar. Në të kaluarën, e kanë përdorur atë në ligjërimin e tyre. Ata nuk kanë njohur ndonjë tjetër (monedhë); ata ia kanë atribuar atë *Hijras*. Poeti thotë:

Në të gjitha tregjet e Irakut (ai merr) një haraç, dhe në çdo gjë të shitur nga një individ (ai ngarkon) një *dirhem*.^[17]

Në mënyrë të ngjashme, al-Khaf?j? thotë në lidhje me *dirhem*:

(Dirhem) Forma e arabizuar e *daramit*.^[18]

Jeffery thotë se origjina përfundimtare e *dirhemit* vjen nga fjala greke *drakhmé*.^[19] Mirëpo, nuk është e qartë se si kjo fjalë kaloi në persisht para se të hynte në fjalorin arabisht në kohërat para islamike. Është interesante të vihet në dukje se *drakhmé* e greqishtes fillimisht ka patur kuptimin “një grusht”,^[20] më pas u bë një peshë e pastaj monedhë.^[21]

PËRMBLEDHJE

Nga diskutimi ynë, ka tre përfundime që mund të nxirren në lidhje me *dirhem*.

1. Ka qenë i njohur ne mesin e arabëve para islamikë dhe fjala arabe *dirhem* erdhi nga *drahm* në perisist.
2. Gjatë shfaqjes së Islamit, çdo monedhë e argjendte ka qenë *dirhem* dhe ka qenë gjithashtu njësi monetare që mund ose nuk mund të përfaqësohej nga një monedhë qarkulluese.
3. Ka qenë një njësi peshe dhe monedhe.

Marrë parasysh këto fakte, është e qartë se argumentat e Smith në lidhje me shfaqjen e parë të *dirhemit* gjatë kohës së Umrit dhe se *dirhemi* ka qenë thjesht një “monedhë” janë përfundimisht të hedhura poshtë. Le të kthejmë tashmë vëmendjen tonë te fraza *dar?hima ma'd?datin*, pra pak copa argjenti, të numëruara. Hans-Wehr Dictionary Of Modern Written Arabic e përcakton *ma'd?d* si

ma'd?d: i numëruar, i numërueshëm, i përlogaritur; i kufizuar në numër, i vogël, pak, paksa, disa.^[22]

Pohimi i këtushëm i Smith është se vetëm monedhat numërohen dhe se nuk ka patur monedha në kohën e Jozefit – ka qenë shufra që ka qenë përdorur për shkëmbime. Ai më pas citon nga libri i Zanafillës se Jozefi ka qenë shitur për 20 *shekelë*.

Nëse vërtet monedhat kanë qenë numëruar dhe jo shufrat, është befasuese të shikohet se Smith kundërshton veten duke thënë se shitja e Jozefit u bë me vlerën e 20 *shekelëve*, qartazi një shumë e cila ka qenë numëruar. Gabime kaq skandaloze nuk janë të pazakonta për Smith. Mbase ai nuk është në dijeni të faktit se shufrat kanë patur peshë të standartizuar gjë e cila bënte të mundur që ato të numëroheshin. Përndryshe, paraja nuk do të ekzistonte.

Dikush do të duhet të bëj shkëmbim (madje dhe kjo do të përmbante një lloj numërimi!). Çdo përmendje e një monedhe që nuk është e numërueshme është një oksimaron ose një kundërshti. Është si të thuash, ne po flasim një gjuhë që nuk mund të komunikohet. Me përcaktim, një gjuhë është

e komunikueshme, dhe me të njëjtën gjëndje shpirtërore, me përcaktim, çdo system monetar që bazohet mbi peshën ose letrën është i numërueshëm.

Fjala *ma'd?d* sygjeron një sasi të vogël metali të shkëmbyer në dorë, të cilat kanë qenë të shkëmbyeshme. Sa i vërtetë është ky deklaram nga pikëpamja e Egjiptit të Lashtë? Në mënyrë që të kuptohet se si është zhvilluar tregtia në Egjiptin e lashtë, le të kthejmë tani vëmëndjen se mënyra se si ka qenë përdorur metali në transaksionet e Egjiptit të lashtë.

3. Metalet e Çmuara si Mjet Tregtie në Egjiptin e Lashtë

Në këtë seksion ne do të dëshironim të tregonim disa fakte siç janë përdorimi i meteleve në Egjiptin e lashtë, peshat dhe masat e përdorura për të përcaktuar sasinë e sistemit monetyar egjiptian, si dhe faktet për një sistem të hershëm “të monedhave” në Egjiptin e Lashtë.

Kjo qartazi do të përcaktojë rolin e metaleve të çmuara, dhe të argjendit në veçanti, si një pjesë e rëndësishme e shkëmbimeve të biznesit në Egjiptin e lashtë. Do të diskutohet mënyra në të cilën janë përdorur metalet e çmuara dhe më pas do ta shohim të krahasuar me frazën kuranore *dar?hima ma'd?datin* (pak copa argjendi, të numëruara) të përdorur në shitjen e Jozefit në Egjipt. Në fund, do të krahasohet dhe vihet përballë shitja e Jozefit siç përmendet në Bibël dhe në Kuran, duke nxjerrë në dritë problemet me polemikat e misionarëve.

METALET E ÇMUARA SI MJETE SHKËMBIMI

Ndonëse ka prova të mjaftueshme për një lloj të hershëm “të monedhave”, studiuesit thonë përgjithësisht se monedhat kanë të panjohura në Egjiptin e lashtë para dinastisë së 26 (685 – 525 p.e.s.).^[23] Për pasojë, çmimet e mallrave duhet të shpreheshin në një formë tjetër. Të gjitha format e tregtisë në Egjiptin e lashtë ndodhnin në formën e trambës apo shkëmbimit, ndërsa vlera e mallrave të shkëmbyer shprehej ndonjëherë gjithashtu në sasi bakri, argjendi apo ari. Ndërsa një sistem i tillë shkëmbimesh me siguri ka ekzistuar në nivel lokal, ajo duhet të konsiderohet si pjesë e një sistemi më të gjerë në të cilin metalet e çmuara kishin funksionin e një forme monedhe. Mbishkrimi i famshëm Abydos u referohet tregtarëve që i përkisnin tempullit dhe tregtia e tyre përmbante metalet e çmuar. Mbishkrimi thotë:

Ju kam dhënë një anije që bart ngarkesa mbi Të Gjelbërtin (Det) të Madh, që të sjellë për ju të mëdhatë (mrekulli) të Tokës së Zotit; tregtarët ushtrojnë tregtinë e tyre, zbatojnë urdhrat e tyre, të ardhurat e tyre, të ardhurat e tyre prej kësaj janë në ar, argjend dhe bakër.^[24]

Në mënyrë të ngjashme, *Papyrus Lansing* nga Periudha e Mbretërisë së Re, duke lavdëruar jetën e shkruarit e krahason profesionin shkrimor me të tjerët. Aty thuhet:

Tregtarët çalltisin rrjedhave tëposhtë dhe tatëpjetë dhe janë të zënë me punë si një vegël, duke bartur mallra njërit vend në tjetrin dhe duke furnizuar atë që nuk ka, ndonëse njerëzit e taksave bartin ar, më të çmuarin nga të gjithë mineralet.^[25]

Shkruesi këtu është përpjekur të tregojë rraskapitjen e tregtarëve duke vënë përballë vlerat relative të metaleve në të cilat ata thuhën se bëjnë marrëveshjet. Meqë kompozimi i kushtohet avantazheve të profesionit të shkrimësisë, kjo thjesht drejton kah kontrasti ndërmjet tregtarëve dhe tagrambledhësve, duke sygjëruar se njerëzit e taksave e përfitonin arin nga tregtratë punëshumë.

Një tjetër provë që tregon se metalet e çmuara si argjendi kanë qenë përdorur në transaksione vjen nga *Papyrus BM 10052*, sërisht nga Periudha e Mbretërisë së Re. Këtu një mbrojtje ligjore jepet nga një grua e cila ka qenë marrë në pyetje në lidhje me argjendin e vjedhur nga varret. Kur pyetet për të shpjeguar burimin e argjendit që ajo zotëron, ajo sqaron:

... e kam marrë [pra, argjendin] në shkëmbim të elbit në vitin e hienave kur ka patur zi buke.^[26]

PESHAT DHE MASAT E PËRDORURA NË SHKËMBIMET E METALEVE TË ÇMUAR

Në lidhje me shkëmbimet me metale të çmuara në Egjiptin e Lashtë, ka patur të gjindshme sisteme të ndryshme, më shpesh I përdoruri I të cilëve ka qenë krahasimi I vlerës së një malli me një peshë të caktuar bakri ose argjendi, dhe shumë rrallë të ari. Kjo peshë ka qenë quajtur *deben* (*dbn*) [Figura 1] dhe një e dhjeta e saj ka qenë njohur si *kite* (*kdt*) [Figura 2];^[27] kjo e fundit me sa duket nuk ka qenë përdorur me bakrin.^[28] *Deben* ka qenë 13 gramë gjatë Mbretërisë së Vjetër, pasha e tij u rrit në 91 gramë gjatë Mbretërisë së Mesme. Në Periudhën e Mbretërisë së Re, *debeni* ka qenë ndarë në 10 *kite* prej 9.1 gramë secili, me peshë më të vogël të shprehur si fraksion të një *kite*.^[29] Për rrjedhojë ai përbënte një sistem të “çmimeve” për përdorim në trambë dhe tregti. VVeigall ka treguar prova nga një shkrim I Mbretërisë së Vjetër të fjalës *deben* në kontekstin e peshave ku ajo shkruhej me një përcaktor rrethor. ^[30] Në të paktën një shembull kjo përskruhet në mënyrë më specifike si një unazë e hapur.

Dirhem 2

Image not found or type unknown

Figura 1: Hieroglif që shkruan “deben” (dbn).^[31]

Dirhem 3

Image not found or type unknown

Figura 2: Hieroglif që shkruan “kite” (kdt).^[32]

Dirhem 4

Image not found or type unknown

Figura 3: Hieroglif që shkruan “shaty” (sh’ty).^[33]

Mënyra e dytë e të shprehurit të çmimeve është me krahasimin e vlerës së një malli me një object argjendi I cili në Egjiptin e lashtë ka qenë quajtur në mënyrë të ndryshueshme *shat* (*sh’t*) / *shenat* (*shn’t*) / *shaty* (*sh’ty*) / *seniu* (*sniv*) ^[34] [shiko Figurën 3 për *shaty* (*sh’ty*)]. Kjo njësi vlere ka qenë subject I diskutimeve të gjera ndërmjet egjiptologëve. Pikëpamja më e pranuar në mesin e egjiptologëve është ajo e Peet i cili ka përkthyer këtë fjalë si “copë”, ndonëse ai mendonte se kuptimi zanafillor ka qenë

“unazë”. [35] T. G. H. James preferuan përkthimin edhe më neutral “njësi”. [36] ?erný I cili ka studiuar vlerën e “copës” (pra, *sh'ty*) ka qenë në gjendje të vërtetonte [37] një pikëpamje të mëparshme të Gardiner [38] se *sh'ty* peshonte sa 1/12 e një *debeni*.

Vlera relative e metaleve ka qenë gjithashtu e gjindshme në Egjiptin e lashtë me termat *deben* dhe *sh'ty*. *Rhind Mathematical Papyrus, Papirusi Matematikor Rhind*, nga koha e Hyksos e Periudhës së Dytë të Ndërmjetme (1674 – 1553 p.e.s.) përbën një shembull të tillë. [39] Papirusi ka 84 probleme me shembuj të punuar dhe një shembull i veçantë merret me çështjen e vlerave relative të arit, argjendit dhe plumbit në terma të *debenit* dhe *sh'ty*.

Shembull i llogaritjes së një çante që përmban metale të çmuara. Nëse të thuhet ty, një çantë ku ka ar, argjent dhe plumb. Kjo çantë blihet për 84 *sh'ty*, çfarë është e caktuar për çdonjërin metal të çmuar?

Ajo që jepet për një *deben* ari është 12 *sh'ty*, për atë argjendi 6 *sh'ty* dhe për një *deben* plumbi 3 *sh'ty*. Duhet të mbledhësh bashkë atë që është dhënë për një *deben* të çdo metali të çmuar: rezulton 21. Duhet të llogarisësh këtë 21 për të gjetur 84 *sh'ty*, pasi kjo është ajo që është blerë në këtë çantë. Vjen te 4, të cilat ti ia cakton çdo metali. [40]

Tani shtrohet pyetja: a janë *debeni* dhe *sh'ty* shembuj të “monedhave” në Egjiptin e Lashtë? Këtë ne do ta diskutojmë në skesionin tjetër.

DEBEN DHE SH'TY (OSE SH'T): PROVA TË “MONEDHAVE” NË EGJIPTIN E LASHTË?

Më pas u tha se monedhat kanë qenë të panjohura në Egjiptin e lashtë para Dinastisë së 26. Mirëpo, ka prova të mjaftueshme për të sygjerruar se Egjipti ka patur një lloj sistemi monedhash deri në Periudhën e Mbretërisë së Vjetër (2700 – 2200 p.e.s.). Le të shqyrtojmë tani faktin në mënyrë kronologjike.

Dirhem 5

Image not found or type unknown

Figura 4: Skenë tregu në varrin e Niankhkhnun dhe Khnumhotep në Saqqara (Dinastia e 5, Periudha e Mbretërisë së Vjetër).^[41]

Mbase skena më informuese që ka të bëjë më *sh't* shfaqet në një varr që i përket Niankhkhnun dhe Khnumhotep në Saqqara (Figura 4). Niankhkhnun dhe Khnumhotep kanë qenë dy zyrtarë të lartë të cilët kanë jetuar në Dinastinë e Pestë të ndërmjetme të Periudhës së Mbretërisë së Vjetër. Skena në varrin e tyre tregon një treg të hapur dhe gëlues me tregtarë që ofrojnë një sërë varieteti mallrash. Ka të paktën katër stenda të ndryshme perimesh dhe frutash, dy ekspozime peshqish, një tregtare grua që shet mjete lundrimi dhe shitësa që qëndrojnë pranë një shkalle që shfaq veshje. Me interes për ne skena e fundit. Këtu dy shitësit mbajnë veshjet në duar, mbase prej liri, bëjnë një trambë (rreshti 4, në anën e djathtë):

... kube pëlhere në shkëmbim për 6 *sh't*.^[42]

Shkëmbimi vlerëson një gjatësi të caktuar të veshjes me 6 6 *sh't* ndërsa të gjitha shkëmbimet e tjera në varrin e Niankhkhnun dhe Khnumhotep janë tramba të drejtpërdrejta. Është me interes të vihet në dukje se blerësi nuk tregohet me object reciprok të cilin ai mund ta këmbëjë me pëlhurën; por atij i jepet çmimi i pëlhurës kundrejt *sh't*. I njëjti standart vlere shfaqet gjithashtu edhe në tekstet e Mbretërisë së Vjetër. “Dokumenti i Blerjes së Shtëpisë ” nga Xhiza përdor *sh't* për të përcaktuar vlerën e veshjeve dhe të mobiljeve. Këtu shtëpia kushton 10; në këmbim një pëlhurë me katër shtresa jepet për 3 *sh't*, një pëlhurë me dy shtresa për 3 *sh't* dhe një krevat për 4 *sh't*.^[43]

Ka gjithashtu disa prova të një sistemi monedhash të bakrit. Papirusi Hekanakhte nga Dinastia e 11 ^[44] nga Periudha e Mbretërisë së Mesme (2040 – 1991 p.e.s.) jepë provë për *deben* bakri të përdorur për monedha. Hekanakhte, fermer, i ka dërguar letrën agjentit të tij ku thotë:

Tani shiko! Të kam dërguar përmes Sihathor 24 *debenë* bakri për marrjen me qera të tokës.^[45]

Çuditërisht, Baer e ka përkthyer këtë si “24 *deben* prej bakri”.^[46] James thotë se “letra thotë mjaft qartë ‘24 *debenë* bakri’, jo ‘24 *debenë* prej bakri’, e cila duhet të nënkuptonte 24 copa prej bakri secila me peshë një *deben*.”^[47] Mund të theksohet se referenca bëhet vetëm për numrin e *debenëve*, duke sugjeruar qartazi se ato ishin të një cilësie standarte metali si edhe të një peshe standarte.

Papirusi Boulaq 11, i botuar fillimisht nga A. Mariette,^[48] i ribotuar nga VVeill^[49] dhe më pas nga Peet,^[50] që datonte në Dinastinë e 18 të Periudhës së Mbretërisë së Re (1570 – 1293 p.e.s.), është madje edhe më interesant. Shumica e shkëmbimeve në këtë papirus shfaqen të jenë debite të hyra përkundër emrave të tregtarëve të ndryshëm, por ka një transaksion që tregon qartazi një tregtar që paguan për blerjen e tij me *sh't* ari.

Muaji i dytë i Përmbytjes, dita e 25, marrë nga tregtari Baki

6. 2½ *sh't* ari në pagesë për mish.^[51]

Për habi, ky është i vemti shembull i njohur ku një *sh't* ari ka qenë përdorur në vend të të zakonshmit argjend. Duke pranuar se ky shkëmbim përfshin pagesë në 25, James ka argumentuar nga harresa e hyrjeve ku mallrat vlerësohen në terma të të barazvlefshmit të tyre në metal, se “ne nuk duhet të dalim në përfundimin se pagesat bëheshin në fakt në metal siç specifikohet. Nëse bëheshin kështu, nga kjo do të rrjedhonte se metalet, në veçanti arid he argjendi, kanë qenë përdorur zakonisht si para në kuptimin më të vërtetë; gjë nga e cila duhet të vijojë se sasi të konsiderueshme të këtyre metaleve

ishin në qarkullim, të gatshme për tregti, dhe kalonin rregullisht nga dora në dorë. “[52] Në dritën e *Papirus Boulaq 11*, ku një tregtar paguan shprehimisht në ăar dhe ku mallrat vlerësohen në terma *sh’t* prej ari, nuk ka asnjë arsye të përjashtohet përdorimi i arit në shkëmbimet tregtare. Ka gjasa që kjo tregti ka ndodhur në nivelet e larta të shoqërisë së Egjiptit të lashtë. Ne kemi parë tashmë se mbishkrimi i famshëm Abydos I referohet tregtarëve që shkëmbejnë në ăar, argjend dhe bakër.

Pllakati me mbishkrim I dinastisë së hershme të 18 të Ahmose-Nefertari nga Karnak përmend transferimin e 1010 *sh’t* në formë ari, argjendi, bakri, gruri dhe toke.

Lista pra

Ar: 160, argjend: 250, bakër:

Totali: 1010 *sh’t*

I kam dhënë asaj një shërbëtor mashkull dhe një femër, x sasi gruri, 5 aroura tokë në Egjiptin e Poshtëm në vlerë 1010 *sh’t* ndonëse puna e saj ishte (vetëm) 600 *sh’t*.^[53]

Mbishkrimi Rekhmire nga dinastia e 18 e Periudhës së Mbretërisë së Re gjithashtu ia vlen të përmendet. Një shqyrtim I të dhënave të taksave në këtë mbishkrim tregon se ndërsa sasia e arit të paguar si taksë mbi punën varion nga rreth 5 në 6 *deben*, komandanti I fortesës së Elephantinës paguan jo më pak se 40 *debenë* dhe komandanti I fortesës së Bigeh paguanste 20 *debenë*. Në anën tjetër, kreu i Edfu paguante 8 *deben* ari si taksë.^[54] Duket se zyrtarët nga kufiri jugor ishin në pozitë të mirë për të marrë ar.

Papirusi Turin 1881 nga Periudha e Mbretërisë së Re është një rast interesant. Ai ka të bëjë me ar, argjend dhe bakër I dhënë nga një tempull për racionet e Necropolis. Në Egjiptin e lashtë ka qenë e zakonshme që mallrat të vlerësoheshin në terma të metalit për shkëmbim. Në këtë papirus, gjithësesi metalet vlerësohen në ekuivalentë të *khar* gruri.

Dëftesë e *?d* nga përfaqësuesi Minkhau I tempullit të Isis për racionet e Necropolis: ar I mirë 1 *kite*, I barazvlefshëm me 5 *khars* (drithi); argjent 4 *kite*, I barazvlefshëm me 6 *khar*, një shami koke, e barazvlefshme me 2 *khar*, dhe 20 *deben* bakri, të barazvlefshëm me 5 *khar*.^[55]

Metalet ashtu si veshjet kalsifikohen si *?d* e cila përveç kuptimit parësor të “argjendit”, kishte përfituar edhe kuptimin e përgjithshëm të “pagesës” për të gjitha llojet e mallrave.^[56] duke komentuar mbi këto shkëmbime, Castle thotë:

Duke marrë parasysh faktin se të barazvlefshmit e grurit jepen për sasi të metalit, mund të jetë e tillë që metali sigurohej për qëllimin e blerjes së racioneve të zakonshme të grurit nga një palë e tretë, me më shumë gjasa një individ ose tregtar privat sesa një tempull tjetër. Në anën tjetër, të barazvlefshmit e grurit mund të tregojnë sasinë e zakonshme të pagesave të grurit, të cilat zëvendësohen nga pagesat në metal për disa arsye, mbase në shfaqjen e mungesë të përkohshme gruri. Sidoqoftë, metali duhet të konsiderohet si një formë paraje.

Vetë fakti se *?d* mori kuptimin e gjerë të “pagesës”, sugjeron se shkëmbimi I argjendit në shkëmbimet tregtare ishte ose ka qenë një praktikë e përgjithshme.^[57]

Përfundime të qarta që kanë të bëjnë me qarkullimin e metaleve të çmuara janë arritur nga Kemp. Ai thotë se:

... në duhet të pranojmë se sasi të konsiderueshme ari dhe argjendi kanë qenë gjithnjë në qarkullim. Kjo do të shpjegonte për shembull, arin e gjetur në varret e Periudhës së Parë të Ndërmjetme në zonën Qau... Kjo do të shpjegonte gjithashtu se si arid he argjendi u paraqit së tepërmi në mesin e mallrave të përdorur nga qytetet dhe qarqet provinciale për pagesën e taksave lokale që l vësheshin zyrës së vezirit, siç përshkruhet në varrin e Rekhmira...^[58]

Nëse metalet e çmuara si ari, argjendi dhe bakri qarkullonin në Egjiptin e lashtë, cila ishte forma e tyre? Me se ngjasonin ato?

MË TREGO PARATË!

Më sipër është përmendur se VVeigall ka treguar prova të Mbretërisë së Vjetër të shkrimit të fjalës *deben* në kontekstin e peshave ku ajo është shkruar me një përcaktor qarkor dhe të paktën në një shembull kjo përshkruhet më specifikisht si një unazë e hapur. ^[59] Vlera kryesore leksikore e *deben* duket të përfshijë një formë rrethore, duke sygjyer se fillimisht në kontekstin e metaleve *deben* dëshmonte për një unazë,^[60] mbase të një peshe të përcaktuar e cila më pas u bë standart. Përfundimet e VVeigall u kundërshtuan nga Peet porva nuk mund të shitet me aq lehtësi.^[61]

Në kontekstin e Papirusit Hekanakhte, është parë se fermeri ka propozuar pagesën e tokës duke përdorur "24 *debenë* bakri". Në këtë rast është e qartë se debeni duhet të konsiderohet si një objekt konkret, jo thjesht një njësi peshe. Nënkuptimet e kësaj janë të mëdha. Ka një mundësi që kjo do të thotë unaza bakri që peshojnë një *deben* secila. Kjo është pikërisht ajo çfarë ka thënë James.

Siç shkruhet kjo duhet të përkthehet '24 *debenë* bakri', pra, 24 copa bakri, çdonjëra prej së cilës peshon një *deben*... Për pasojë, mund të dilet në përfundimin se bakri ka qenë përgatitur në shufra dhe unaza të vogla me peshë standarte për komoditet tregtie dhe shkëmbimi madje që në kohën e Dinastisë së XI. ^[62]

Është me interes të vihet në dukje se tekstet që janë diskutuar nuk thonë as që *debeni* apo *sh't* kanë qenë peshuar as testuar për cilësi. Kjo sygjeron se të dy, si blerësi ashtu edhe shitësi kanë qenë të ndërgjegjshëm për kuptimin e *deben* apo *sh't* dhe çfarë përfaqësonin ato.

Peet ka sygjyer gjithashtu që *sh't* fillimisht l referohej një objekti metali dhe jo një mase abstrakte të vlerës.^[63] siç është përmendur më parë *sh't* duket se ka ekzistuar krahas *shn' / t*, shot këtu edhe një shkrim tjetër *seniu* (*sniv*). *shn'* shfaqet me *sh't* si sinonim në dy versione të Gërmëzimi 129 i Librit të të Vdekurve.^[64] Në Papirusin Hekanakhte l cili është diskutuar më parë, të shkruarit e *sh't* duket se është korrigjuar në *shn't* me shtimin e *n*. kjo shfaqet tri herë në dokument. Në një rast *n* shkruhet brenda *sh* të *sh't*.^[65]

Vente beson se *shn'* e Gërmëzimit 129 të Librit të të Vdekurve do të thotë “unazë” ose “vulë”.^[66] Në mënyrë të ngjashme ?erný ka vënë në dukje se *sh't* “shfaqet disa herë në një tekst magjik të Dinastisë së 18, ku ai duket se emërton “plumbin” e sheshtë të një unaze të vulës personale.”^[67] Pra edhe *deben* edhe *sh't* duket se kanë formën e një “unaze”. Për më tepër, Castle ka nxjerrë në pah se *sh't* me shumë gjasa ka rrjedhur nga *sh'*, “me prerë”,^[68] dhe kjo pra do t'i referohej të pririt të saj nga një spirale mëmë të një trangu shufër. ^[69]

Prova nga Egjipti i lashtë rrëfen për faktin se metalet e çmuara kanë qenë sjellë në formën e volitshme të unazave. Përfaqësimet e arit dhe argjendit në këtë formë shfaqen në varret e Rekhmire^[70] dhe Sobekhotep.^[71] Unazat shpesh duken të jenë të hapura dhe të lidhura në formën e zinxhirëve [Figura 5(a)]. Gjetjet në terren të thesarëve nga Tell el-Amarna tregojnë se argjendi gjithashtu ka qenë sjellë në këtë formë [Figura 5(b)].^[72]

Dirhem 6

Image not found or type unknown

(a)

Dirhem 7

Image not found or type unknown

(b)

Figura 5: (a) Një skenë nga varri i Sobekhotep, një zyrtar i lartë thesari i sundimit të Thutmose IV. Africanët sjellin unaza të arta dhe grimca të çmuara të papërpunuara nga Nubia.^[73] (b) Unaza të argjendta, copa të argjendta dhe një shufër e papërpunuar, një pjesë e një reserve të gjetur në një kavanoz në Tell el-Amarna. Unaza e tretë nga e majta fill nën shufër tregon një skicim të skalitur, mbase një mnyër për t'u siguruar për pacënueshmërinë e unazës. ^[74]

Gjatë zhvillimit të monedhave, ka qenë e nevojshme të garantohej dhe sigurohej pacënueshmëria e monedhave nga krruajtja e metalit. Për këtë arsye monedhat e metaleve të çmuara erdhën duke u dhëmbëzuar përgjatë buzëve. Zbatimi i një procedure të tillë mund të mos ketë qenë e mundur në

rastin e unazave të metalit dhe nëse nuk ndodhur, do të kishte qenë e pasuksesshme. Kjo do të kishte rezultuar patjetër në peshimin e metalit gjatë shkëmbimeve tregtare. Duket se ka përpjekje për të mbrojtur pacënueshmërinë e unazave në Egjiptin e lashtë. Tre unaza metali në rezervat e Tell el-Amarna janë raportuar të kënë patur të gdhendura skicime në skajet e tyre [Figura 5(b)].^[75]

Pacënueshmëria e unazave të arit, argjendit dhe bakrit (prej *debeni* ose *sh't*) duhet të ketë qenë e vështirë të ruhej përkundër pandershmërisë dhe nevoja për vlera të ndara (pra, *kite*) duhet të ketë rezultuar në më tepër peshë. Me fjalë të tjera, nuk duhet të kish qenë më e mundur apo e nevojshme të mbahej pasha e saktë e unazave. Standarti është ruajtur në sajë të peshimit. Weigall ka treguar disa shembuj të mbishkruar të peshave nga Egjipti i lashtë për këtë standart.^[76]

Duket se përdorimi i unazave të metalit për tregti ka qenë mjaft i përhapur. Rezervat e metalit që mbanin unaza të hapura dhe skrap të ngjashëm me atë nga Tell el-Amarna janë gjetur në Ugarit,^[77] dhe në një rast ka të qenë unaza dhe skrap elektrumi.^[78] Sollberger ka ënë gjithashtu në dukje përdorimin e unazave të argjendit në tekstet Ur III dhe sugjeronte se “unazat në fjalë do të ishin të ngjashme me ato unaza të mirënjohura helikoidale nga varret evropiano veriore të fillimit të mesjetës. Pagesat e dhuratave mund të bëheshin nga prerja e copave të barazvlefshme me sasinë e dëshiruar.”^[79]

Mirëpo, prova më dramatike e përdorimit të unazave për tregti vjen nga Mesopotamia. Povvell ka tërhur vëmëndjen në faktin se metalet janë tregtuar në Mesopotami në një formë të paraqitur në tekstet *har* sumerian, që i korrespondon *ševirum* (ose *šemerum*, *semerum*) akadian.^[80] Ai propozon se këto fjalë për një object rrethor. Ato nuk do të thonë thjesht “unazë” në kuptimin e zakonshëm, por mund t'i referohen një spirale metali, një formë e volitshme në të cilën metalet trajtoheshin dhe përdreshin për qëllime moneatare [Figura 6]. Castle vë në dukje se kjo korrespondon ngushtë me atë që është përmendur për *debenin* egjiptian, si etimologjikisht ashtu edhe në përdorim.^[81]

Dirhem 8

Image not found or type unknown

Figura 6: Spirale të argjendta nga Mesopotamia të përdorura “para” për tregti.^[82]

Sugjerimi i Povvell është mbështetur gjithashtu nga teksti i akadianes së vjetër i cituar nga The Assyrian Dictionary Of The Oriental Institute Of The University Of Chicago, Fjalori Asirian i Institutit Oriental të Universitetit të Çikagos.

semeru: ... pagoi katër shura (të argjendta), çmimi i njëzet deleve...^[83]

Ashtu si në rastin e *deben* dhe *sh't* egjiptian, vlera nominale e këtyre unazave mund të mos korrespondojë saktësisht me peshën e tyre të vërtetë siç jepet në tekste. Kjo nuk është shkak vështirësie meqënëse ato do të ishin peshuar në dorëzimin gjatë shkëmbimeve tregtare.^[84] Për të

përmbyllur diskutimin me studimin e Castle mbi tregtinë në kohën e Ramesside:

... e qartë se metalet e çmuara kanë qenë dhënë edhe si skrap ashtu edhe në formën e unazave helikoidale gjatë gjithë hënës pjellore, dhe ato kanë qenë përdorur si një formë monedhe mjaft herët në Mesopotami, dhe në Egjipt pa dyshim nga Periudha e Mbretërisë së Re, dhe mbase edhe më herët.^[85]

ÇFARË KA NË ATO ÇANTA TË LIDHURA PAS SHPATULLAVE?

Një tjetër provë për sistemin e hershëm të monedhave në Egjiptin e Lashtë, ndonëse e tërthortë, shpesh e papërmendur, janë skenat e tregut.^[86] Tipari mbase më i spikatur në skenat e tregut është pa dyshim prania e njerëzve që mbajnë trasta të vogla liri të hedhura pas shpatullave, diçka e ngjashme me një kuletë [Figurat 4 dhe 7]. Ky tipar vërtetohet në shumë prej skenave të tregut nga Periudha e Mbretërisë së Vjetër e këtej. Ngjyra e trastës pas shpatulla është zakonisht e bardhë. Çështja tani është se çfarë mund të kenë mbajtur këto trasta ose kuleta? Ka një debat në mesin e egiptologëve se për çfarë qëllimi kanë shërbyer këto trasta.

Dirhem 9

Image not found or type unknown

Figura 7: Përshkrimet Mastaba të skenave të tregut nga Dinastia e 4 e Periudhës së Mbretërisë së Vjetër që tregon tregtarët me trasta të vogla liri të lidhura pas shpatullave.^[87]

Është e qartë se këto trasta nuk mund të kenë qenë përdorur për të sjellur mallrat në treg. Burrat që kanë trastat të hedhura pas shpatullave përfaqësohen si nga blerësit ashtu edhe nga shitësit. Hodjash dhe Berlev dalluan dy lloje skenash: në skenat e tregut ku shiten rezerva ushqimore, vetëm blerësit kanë trasta dhe në skenat ku mallrat e prodhuar shiten, shitësit janë ata me trasta.^[88] Kjo gjithashtu mundëson pikasjen e një dallimi ndërmjet atyre që blejnë dhe atyre që shesin. Hodjash dhe Berlev janë të opinionit se trasta pas shpatullave kanë shërbyer si një vend për të mbajtur paratë dhe sendet me vlerë, diçka e ngjashme me një kuletë, ndonëse ata kanë dyshuar në ekzistencën e parasë metalike në Egjiptin e lashtë.^[89] Meqënëse *deben* dhe *sh'ty* të bërë nga metalet e çmuar u përdorën në shkëmbimet tregtare në Egjiptin e lashtë, nuk do të ishte e habitshme të shikoheshin të mbaheshin në kuleta të vogla.

SHITJA E JOZEFIT NË KURAN, TEFSIR DHE BIBËL

Është përmendur sa më sipër se Kurani përshkruan shitjen e Jozefit si *dar?hima ma'd?datin* . Al-Zamakhshar? në të tijin al-Kashsh?f në lidhje me frazën *dar?hima ma'd?datin*, thotë:

“{*sharauhu*} Ata e shitën atë {*bithamanin bakhsin*} për më pak se çmimi i duhur kaq qartë [...] {*dar?him*} saqë është, jo *din?rë* {*ma'd?datin*}, kaq të pakta sa mund të numëroheshin dhe të mos peshoheshin. Vërtet, ata nuk do të peshonin masa më të vogla se një *uqiyyah* e cila është e barabartë me 40 *dirhamë* dhe do të numëronin çdo sasi poshtë këtij(kufiri). Për më tepër, sasi të vogla kualifikohen si *ma'd?dah*, meqënëse sasi të mëdha nuk mund të numërohen (lehtësisht). Është rrëfyer me autoritetin

e Ibn ‘Abb?s se: (çmimi) ka qenë 20 *dirhemë*. Sipas al-Sudd?: ka qenë 22 *dirhemë*. [...]”

Në mënyrë të ngjashme, al-Tabari në Tefsirin e tij thotë:

“Qëndrimi korrekt për këtë është të thuhet se: Allahu i Plotfuqishëm ka përmendur se ata e shitën atë për pak *dirhemë*, të numëruar jot ë peshuar, pa zbuluar shumën e saktë as në peshë as në numër. Ai nuk ka dhënë asnjë shenjë në këtë aspekt qoftë në Libër qoftë në një rrëfim përmes Pejgamberit – paqja qoftë mbi të. Çmimi mund të jetë 20 *dirhemë*, ose 22 *dirhemë*, ose 40 *dirhemë*. Mund të jetë pak a shumë aq. Pavarësisht nga shuma, ajo u numërua, nuk u peshua. As njohuria për shumën e saktë nuk sjell ndonjë përfitim, dhe as mungesa e saj nuk sjell ndonjë dëm për urtësinë fetare. Ne jemi të urdhëruar të besojmë në qëllim e dukshëm të shpalljes, ndërsa ne nuk na kërkohet të ndjekim ndonjë njohuri përtej kësaj”.

Ndonëse asnjë çmim nuk përmendet në Kuran në lidhje me shitjen e Jozefit dhe ndonëse komentaret vetëm sa spekulojnë për një shumë prej 20 deri në 40 *dirhemë*, e qartë është se ai është shitur për pak copa argjendi të cilat ishin të numërueshme, jo të peshuara, dhe mjaft poshtë çmimit të vërtetë të një skllavi. Ne kemi vënë tashmë në dukje se *dirhemi* ka qenë njohur në Arabinë para Islamikesi dhe gjatë shfaqjes së Islamit, çdo monedhë e argjenditë quhej dirhem. Ka qenë gjithashtu njësi peshe dhe monedhe. Ai ka përfaqësuar gjithashtu një njësi monetare që mund ose nuk mund të përfaqësohet nga një monedhë qarkulluese. Kjo e bën *dirhemin* një fjalë me një shumësi kuptimesh. Në dritën e studimit tonë të sistemit të monedhave në Egjiptin e lashtë, është e qartë se përshkrimi i shkëmbimit *dar?hima ma’d?datin* (pra, disa copa argjendi të numërueshme) është i saktë. Argjendi ka qenë përdorur në Egjiptin e lashtë në tregti, në formën e *debenit* dhe *sh’t* (ose *sh’ty*) madje edhe para shfaqjes së Jozefit në Egjipt. Më tej, u nxorr në pah se shkëmbimet tregtare të lidhur me *deben* dhe *sh’t* prej ari, argjendi dhe bakri përmbante numërimin, për shembull, 24 *deben* bakri për marrjen me qera të tokës siç përmendet në Papirusin Hekanakhte. Duhet theksuar se meqënëse referenca bëhet vetëm për numrin e *debenëve* që ato kanë qenë të një cilësie standarte metali si edhe të një peshe standarte. Më tej, tekstet nuk thonë askund se nëse *deben* apo *sh’t* peshoheshin apo testoheshin për cilësi. Në rastin e pandershmërisë, standarti ruhej nëpërmjet peshimit. Është diskutuar më parë se shembujt e mbishkrimeve të peshave nga Egjipti i lashtë për këtë standart kanë qenë të gjindshme.

Smith thotë se sipas that Zanafillës 37:28, Jozefi ka qenë shitur për 20 *shekelë*. Ky ka qenë “pothuajse çmimi I një skllavi rreth asaj periudhe. Pra jo vetëm që Bibla ka emërtimin e saktë, por ka gjithashtu paranë e saktë.” Në pretendimet e Smithit ka probleme serioze. Për të filluar, në librin e Zanafillës, Jozefi është shitur dy herë; së parti nga të vëllezrit e tij “të cilët për njëzetë *shekelë* argjendi ia shitën atë ismailitëve, të cilët e shpunë atë në Egjipt” (Zanafilla 37:28) dhe së dyti, midianitëve të cilët “shitën Jozefin në Egjipt tek Potifari, një nga zyrtarët e Faraonit, kapiteni I garadës” (Zanafilla 37:36). Kurani, në anën tjetër, përmend vetëm një shitje të Jozefit tek al-‘Aziz në Egjipt nga udhëtarët të cilët e nxorrën atë nga një pus (12:19-21). Duke krahasuar historisë biblike dhe kuranore, është mjaft e qartë se asnjë nga dy librat nuk përmend ndonjë çmim për shitjen e Jozefit në Egjipt. Por Kurani e përshkruan këtë shitje të atillë që përmban pak copa argjendi që janë të numërueshme. Pa dyshim, Smith është ngatërruar krejtësisht me këto histori.

Së dyti, pretendimi se shitja e Jozefit për 20 *shekelë* është “pothuajse çmimi I një skllavi rreth asaj periudhe” nuk bazohet në të dhëna nga Egjipti pasi kjo shitje nuk ka ndodhur asnjëherë në Egjipt.

Nëse ai do të ishste bezdisur të bënte hulumtime, ai do të kish zbuluar se profesori K. A. Kitchen ka përdorur të dhënat nga Lindja e Afërme e lashtë për të gjetur çmimin e një skllavi rreth kohës kur ka jetuar Jozefi.^[90]

4. “Darik” Në Kohën e Davidit?

A ka shikuar vërtet turi evngjelic i krishterë i Smithit në Muzeun Britanik “...tek të gjitha provat biblike...” në lidhje me sistemin judaik të monedhave? Marrë parasysh pëlhurën e tij të merimangës me hamendësime të rrejshme dhe qëndrimet faktikisht të pasakta të nxjerra në pah deri më tash në lidhje me *dirhem*, le të shfrytëzojmë tashmë mundësinë për të diskutuar disa aspekte të Biblës Hebraike në lidhje me sistemin judaik të monedhave.

Është mjaft e mirënjohur se autorët-kompozuesit e librave të ndryshëm të Dhjatës së Vjetër nuk kanë qenë dëshmitarë okularë. Ata kanë kompozuar librat qindra vjet pasi ngjarjet kishin ndodhur dhe i rrëfyan historitë me terma që kanë qenë popullorë në kohën e tyre për të ndihmuar lexuesit të kuptonin ngjarjet e së shkuarës. Një ngjyrim i tillë i historive ka rezultuar në një grusht anakronizmash në Dhjatën e Vjetër, siç është përmendja e sunduesit të Egjiptit si Faraon gjatë kohës së Abarahamit dhe asaj të Jozefit, kur në kohën e tyre nuk kanë ekzistuar faraonë! Një tjetër shembull është përmendja e emrit “Potifar” në kohën e Jozefit. Vlerësimet më të hershme të emrit “Potifar” në Egjipt datojnë pas Jozefit dhe Moisiut dhe ato vijnë nga Dinastia e 21 e Periudhës së Tretë të Ndërmjetme (1070 – 946 p.e.s.) në Egjiptin e lashtë. Meqënëse ne po merremi me monedhat, ia vlen të thuhet diçka për përmendjen e “*darik*” në kohën e Davidit në 1 Kronikat 29:7. In 1 Kronikat 29, Davidi po kërkonte një mbledhje njerëzish për të dhuruar për ndërtimin e Tempullit. Njerëzit dhanë bujarisht “për punimet e tempullit të Zotit pesë mijë talentë he dhjetë mijë *darikë* ari, dhjetë mijë talentë argjendi, tetëmbëdhjetë mijë talentë bronxi dhe njëqind mijë talentë hekuri.”

Sipas kronologjisë së Dhjatës së Vjetër, sundimi i Davidit ka qenë ndërmjet vitit 1011 dhe 971 p.e.s..^[91] Krahasuar me këtë periudhë kohore, kur ka qenë vënë në përdorim *darik*? Sa i takon origjinave të *darik*, The Seaby Coin Encyclopaedia thotë:

Darik. Një monedhë e artë e Perandorisë Perse të lashtë, e lëshuar së pari nën sundimin e (edhe emërtuar sipas) Darit të Madh, 521 – 486 p.e.s.. Ka peshuar 8.4 gramë, përmbante 3% aliazh argjendi, dhe u bë monedha më gjerësisht e përdorur e botës së lashtë, e pranuar në të gjithë zonat e Mesdheut dhe Detit të Zi dhe në lindje deri në Indi.^[92]

Me fjalë të tjera, monedha e artë perse *darik* është shfaqur rreth 400 vjet pas sundimit të Davidit. Për më tepër përdorimi i *darik* gjatë kohës së Davidit është anakronizëm. Mbi 100 vjet më parë The Jewish Encyclopedia, (Enciklopedia Judaikë), kishte kataloguar tashmë disa gabime në Biblën Hebraike (pra, Dhjata e Vjetër Protestante) gabime të cilat ngriheshin nga studimi i tyre i sistemit judaik të monedhave.

Aspak besim nuk mund të kihet në historitë e vonshme judaike që përmendin monedhat e Abrahamit, Xhoshuas, Davidit apo madje edhe të Mordekait (Ber. R. xxxix. ; B. K. 97a). Pasazhe të tilla në Shkrimin e Shenjtë që duket se vënë theksin në përdorimin e parave monedha gjatë asaj periudhe ose janë të ndërshtëna ose janë të mëvonshme. Një shembull i spikatur I anakronizmit shfaqet në I Chron. xxix. 7, kur mes ofertave të prijësve të Izraelit në kohën e Mbretit David përmenden 10,000 “adarkonim” ose darikë të artë, monedha që janë nxjerrë jo para kohës së Mbretit Dari I, pra, më shumë se 400 vjet pas Davidit. ^[93]

Ky anakronizëm I spikatur nuk ka kaluar pa u vënë re as nga studiuesit bashkëkohorë të judeo-krishterë dhe pranohet në shumë fjalorë dhe komentare biblikë. Le të vëzhgojmë disa prej tyre.

Sa I përket përdorimit të *darik* në kohën e Davidit në 1 Kronikat 29:7, HarperCollins Bible Dictionary, (Fjalori i Biblës HarperCollins) thotë:

Darik... një monedhë e artë, mbase e lëshuar nga Dari I... Ka qenë përdorur në kontributet për ndërtimin e Tempullit në Ezra 8:27 dhe në mënyrë anakroniste në 1 Kron. 29:7.^[94]

Në mënyrë të ngjashme, H. W. Perkin duke shkruar në The International Standard Bible Encyclopedia, (Enciklopedia Standarte Ndërkombëtare e Biblës), përmend termat anakroniste për para të përmendura në Dhjatën e Vjetër. Ai thotë:

Termt Anakronistë për Paranë: Meqënëse me sa duket monedhat nuk kanë qenë të njohura në Palestinë para Dëbimit, referencat biblike për paranë në periudhën para dëbimit duhet të jenë peshë në metal. Herë pas here një autor që shkruante për një ngjarje të mëhershme përdorte një term monetary të njohur nga lexuesit e tij dhe jo fjalën për paranë e periudhës së mëhershme. Kjo procedurë mund të shpjegojë termin “darik” në 1 K. 29:7.^[95]

Përfundime të ngjashme sa I takon përdorimit të darik gjatë kohës së Davidit janë arritur gjithashtu në The Eerdmans Bible Dictionary, (Fjalori I Biblës Eerdmans).

Darik [*dʔrʔk*]. Një monedha e artë që peshon rreth 8.4 gramë (.3 oz.), që bart imazhin e Darit I Hystaspes (*viti* 500 p.e.s.) dhe për pasojë e hamendësuar të jetë emetuar nga ai sundues; ka gjithashtu gjasa që emri të ketë rrjedhur nga *darag mana* (one-sixtieth of a mina) në gjuhën akadiane. Në Dhjatën e Vjetër termi (hebraisht *‘adarkôn*) shfaqet në Ezra 8:27 dhe në 1 Kr. 29:7 (gjatë ditëve të Dabitit, si një anakronizëm).^[96]

Vëzhgime të tilla janë bërë gjithashtu në komentare të ndryshëm të Biblës. Ndërsa diskuton 1 Kronikat 29:7, The Wycliffe Bible Commentary, (Komentari Biblik Wycliffe) thotë:

Kronikanti ka përdorur *darik* për të vlerësuar këtë ofertë të vitit 970 p.e.s., ndonëse kjo lloj monedhe ka qenë në të vërtetë e panjohur për Davidin.^[97]

New Bible Commentary 21st Century Edition, (Komentari i Ri i Biblës, Edicioni i Shekullit të 21), përmend gjithashtu këtë anakronizëm duke thënë:

Është bërë e vërtetë për lexuesit e parë të Kronikave nga përdorimi I termit *darik* (7), një monedhë kjo e njohur në kohën e tyre, por jo në atë të Davidit.^[98]

Shpjegimi i këtij anakronizmi verbues është bërë zakonisht nga përdorimi I konceptit të prolepsis, pra, atribuimit të të një ngjarjeje apo emri, një kohe që e pararend atë. Prolepsis përdoret për hir të

volisë në mënyrë që lexuesi apo audienca ta marrë kuptimin në një mënyrë më të mirë. Përdorimi i *darik* në 1 Kronikat 29:7 shpjegohet nga The International Standard Bible Encyclopedia ku thuhet se Kronikanti e ka përdorur atë si një “të barazvlefshëm” për të shpjeguar paranë e përfshirë.

Darik... Darik... Meqënëse sistemi I monedhave nuk ishte shpikur në kohën e Davidit, referenca në 1 K. 29:7 është e njëjtë me atë në përdorim në kohën kur kronikanti po hartonte veprën e tij.^[99]

Një shpjegim I ngjashëm bëhet gjithashtu në The Expositor’s Bible Commentary ku thuhet:

“Dariku” ka qenë një monedhë e artë perse, e nxjerrë së pari nga Dari I në shekullin para Ezras, ndonëse në kohën e Davidit kjo figurë- e njëjtë me rreth 2.5 talentë – do të kishte përfaqësuar peshën korresponduese në copa të vogla të metalit të çmuar.^[100]

Siç është përmendur më parë, arsyeja më e përshtatshme për ekzistencën e *darikut* gjatë kohës së Davidit ka qenë hartimi i vonshëm i 1 Kronikave. Hartimi mund të ketë datuar shumë kohë pas nxjerrjes së *darikut* nga Dari I. Kjo ka shtyrë Dillard dhe Longman III në opinionin se 1 Kronikat nuk mund të jetë shkruar para shekullit 5 p.e.s.. Duke pranuar anakronizmin, ata thonë:

Në 1 Kronikat 29:7 pjesë e ofertës së popullit për ndërtimin e tempullit është raportuar në *darikë* . Dariku është një monedhë persiane e emërtuar sipas Darit; nuk kanë qenë shtypur para 515 p.e.s., dhe duhet lënë kohë e mjaftueshme që ajo të përfitojë qarkullim të gjerë si një standart monetary gjithashtu në Xhudah. Dy pasazhet sygjerojnë se kronikanti nuk mund ta ketë shkruar para mesit të shekullit të pestë. Është më e vështirë të përcaktohet data më e vonshme kur ai mund ta ketë shkruar, ndonëse është e pamundur që ai ta ketë shkruar më vonë se shekulli i katërt.^[101]

Duke marrë parasysh një anakronizëm të tillë, të habit fakti se literatura evangjelike që merret me “vështirësitë” e Biblës vështirë se e diskuton atë.^[102]

5. Përfundime

Në një leksion dhënë bashkëmisionarëve të tij, Joseph Smith ka pretenduar se përdorimi I fjalës *dirhem* gjatë kohës së Jozefit është një anakronizëm në Kuran. Për të mbështetur këtë, ai ka thënë se *dirhemi* ka qenë krijuar vetëm pas shfaqjes së Islamit, nga Umri, I cili rrjedhimisht ka nxjerrë *dirhem* për të zëvendësuar *drachma*. Më tutje, ai shtoi se Jozefi ka qenë shitur egjiptianëve për pak *dirhemë* , të numëruar. Sipas tij, vetëm monedhat numërohen dhe nuk ka patur monedha në kohën e Jozefit, ka patur shufra. Fatkeqësisht, njohuritë sipërfaqësore të Smithit për numizmatikën në përgjithësi dhe historinë numizmatike të lindjes së afërt të lashtë në veçanti, ka bërë që ai të kryejë gabime të shumta trashanike, thelbësore në natyrë.

Është treguar se arabët apara islamike ishin të ndërgjegjshëm për *dirhem*. Prova vjen nga poezia romantike para islamike e Antaras. Arabët nga Arabia para islamike mbanin para perse dhe e quanin atë *dirhem*, emër I cili vinte nga *drahm* në persisht. Edhe filologët muslimanë dhe ata jo muslimanë bien dakord se kjo është fjalë me një origjinë të huaj e huazuar në arabisht. Është e qartë se përdorimi I *dirhem* në Kuran nuk është anakronizëm, përderisa arabët e kohës para islamike kanë qenë të ndërgjegjshëm për të.

Më tutje, gjatë shfaqjes së Islamit, çdo monedhë argjendi quhej *dirhem*; ka qenë gjithashtu njësi peshe dhe monedhe, dhe përfaqësonte një njësi monetare që mund ose nuk të përfaqësohej nga një monedhë qarkulluese. Duke marrë parasysh natyrën e shumëfishtë të *dirhem*it, përdorimi i kësaj fjale në historinë e Jozefit përfaqëson “monedhat” e argjendta; argjendi i përdorur si *deben* ose *sh’t* në Egjiptin e lashtë. Një studim i “sistemit të monedhave” në Egjiptin e lashtë tregon qartazi se metalet

e çmuar, sidomos argjendi, kanë qenë përdorur si para në formën e *deben* dhe *sh't*. Gjatë tregtisë, numrat e *deben* apo *sh't* ishin specifikuar, duke sygjerruar qartazi se ato numëroheshin dhe ishin të një cilësie standarte metali si edhe të një peshe standarte. Tekstet nuk thonë nëse *deben* apo *sh't* peshoheshin apo testoheshin për cilësi gjatë shkëmbimeve tregtare. Ndonëse mjaft e zakonshme nga koha Rameside e mbrapa, prova e shkëmbimeve të tilla shtrihej deri në Dinastinë e mesit të 5 të Periudhës së Mbretërisë së Vjetër, ku, në një skenë të veçantë tregu, një gjatësi e caktuar pëlhure vlerësohet me 6 *sh't*.

Në vlerësimin e provave të monedhave në Egjiptin e lashtë, ?erný doli në përfundimin se *sh'ty* “ka qenë një copë metali e sheshtë, e rrumbullakët, 1/12 *deben*, që është rreth 7.6 gramë, në peshë, mbase me një mbishkrim për të treguar këtë peshë ose emrin e autirtetit emetues”, duke shtuar, “Nëse ka qenë kështu, ‘*copa*’ ka qenë praktikisht një monedhë.”^[103] Ndonëse vlerësimi i ?erný befasues,^[104] ai nuk ka shkuar larg së vërtetës.

Në përmbyllje, përshkrimi kuranor i shkëmbimit *dar?hima ma'd?datin* (pra, pak copa argjendi, të numëruara) është i saktë nga pikëpamja e Egjiptit të lashtë.

Dhe Allahu e di më së miri!

Referenca:

- [1] J. Mackay, *Key Definitions In Numismatics*, 1982, Frederick Muller Limited: London, p. 19.
- [2] E. Jungle, *The Seaby Coin Encyclopaedia*, 1992 (Rev.), Seaby: London, p. 55.
- [3] W. Ahlwardt (Ed.), *The Divans Of The Six Ancient Arabic Poets: Enn?biga, 'Antara, Tharafa, Zuhair, 'Alqama And Imruulqais*, 1870, Trübner & Co.: London, p. 45, XXI:21.
- [4] A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary Of The Qur'an*, 1938, Oriental Institute: Baroda (India), p. 130.
- [5] B. V. Head, “On A Himyarite Tetradrachm And The Tresor De San'a”, *The Numismatic Chronicle And Journal Of The Numismatic Society*, 1880, Volume 20 (New Series), pp. 303-310 and Plate XV; S. C. H. Munro-Hay, “The Coinage Of Shabwa (Hadhramawt), And Other Ancient South Arabian Coinage In The National Museum, Aden”, *Syria*, 1991, Volume 68, pp. 393-418; G. Dembski, “The Coins Of Arabia Felix”, in W. Daum (Ed.), *Yemen: 3000 Years Of Art And Civilization In Arabia Felix*, 1987?, Pinguin-Verlag (Innsbruck) and Umschau-Verlag (Frankfurt/Main), pp. 125-128; “Coins” in St. J. Simpson (Ed.), *Queen Of Sheba: Treasures From Ancient Yemen*, 2002, The British Museum Press: London, pp. 73-77.
- [6] B. V. Head, “On Himyarite And Other Arabian Imitations Of Coins Of Athens”, *The Numismatic Chronicle And Journal Of The Numismatic Society*, 1878, Volume 18 (New Series), pp. 273-284; G. F. Hill, “The Ancient Coinage Of Southern Arabia”, *Proceedings Of The British Academy*, 1915-1916, Volume 7, pp. 57-84, Plate I, especially pp. 83-84.
- [7] Për një tabelle gjithëpërfshirëse te gjetjeve prej gërmimeve arkeologjike shih D. T. Potts, *The Pre-Islamic Coinage Of Eastern Arabia: With An Appendix By Remy Bouchardat And Monique Drieux*, 1991, CNI Publications 14, Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen: Copenhagen. Also see a further publication by D. T. Potts, *Supplements To The Pre-Islamic Coinage Of Eastern Arabia*, 1994, CNI Publications 16, Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen: Copenhagen, p. 82 for dating; C. J. Howgego & D. T. Potts, “Greek And Roman Coins From Eastern

Arabia”, *Arabian Archaeology And Epigraphy*, 1992, Volume 3, pp. 183-189. Howgego and Potts show an interesting example of a Sassanian coin overstruck on a Roman coin.

[8] D. T. Potts, *Supplements To The Pre-Islamic Coinage Of Eastern Arabia*, 1994, *op. cit.*, p. 81.

[9] Destur H. J. Asa (Revised & Expanded by M. Haug), *An Old Pahlavi-Pazand Glossary*, 1870, Government Central Book Depot: Bombay & Messrs Trübner & Co.: London, p. 105; Also see “Coins And Coinage” in E. Yarshater (Ed.), *Encyclopædia Iranica*, 1993, Volume VI, Mazda Publishers: Costa Mesa (CA), p. 17. It says:

Drahmi Persian quhej derham ne Arabisht.

Ngjashëm, , James Mackay thotë:

Dirhem (direm) njësi valutore në sistemin monetary arab, [fjala] rrjedh nga drachma e prodhuar nga Sasanidët ne Persi.

32. Mackay, *Key Definitions In Numismatics*, 1982, *op. cit.*, p. 32.

[10] H. F. J. Junker (Ed.), *The Frahang I Pahlav?k*, 1912, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung: Heidelberg, p. 78 (in the glossary section).

[11] “Dirham” in E. Yarshater (Ed.), *Encyclopædia Iranica*, 1996, Volume VII, Mazda Publishers: Costa Mesa (CA), pp. 424-426.

[12] G. C. Miles, “Dirham” in B. Lewis, Ch. Pellat and J. Schacht (Eds.), *Encyclopaedia of Islam* (New Edition), 1965, Volume II, E. J. Brill (Leiden) & Luzac & Co. (London), p. 319.

[13] “Arab-Sassanian Coinage” in R. G. Doty, *Encyclopedic Dictionary Of Numismatics*, 1982, Robert Hale: London, p. 14; Also see “Arab-Sassanian Coinage” in E. Jungle, *The Seaby Coin Encyclopaedia*, 1992 (Rev.), *op. cit.*, p. 27.

[14] M. Mitchiner, *Oriental Coins And Their Values: The World Of Islam*, 1998 (Repr.), Volume I, Hawkins Publications: London, p. 57.

[15] “Dirhem” in R. G. Doty, *Encyclopedic Dictionary Of Numismatics*, 1982, *op. cit.*, p. 107.

[16] “Shekel”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, 1969, Volume 9, Ktav Publishing House, Inc.: New York, p. 501; Also see “Shekel”, *Encyclopaedia Judaica*, 1971, Volume 15, Encyclopaedia Judaica Jerusalem, cols. 1347-1349.

[17] Ab? Mans?r Mawh?b bin Ahmad al-Jaw?l?q? (Ed. E. Sachau), *Al-Mu’arrab min al-Kal?m al-A’jam?*, 1867, Verlag Von W. Engelmann: Leipzig, pp. 66-67.

[18] Shih?b al-D?n Ahmad al-Khaf?j?, *Kit?b Shif?’ al-Ghal?l f?-ma f? Kal?m al-’Arab min al-Dakh?’*, 1907 (1325 AH), Matba’at al-Sa’adah: Al-Qahirah, p. 83.

[19] A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary Of The Qur’an*, 1938, *op. cit.*, p. 129.

- [20] “Drachma” in A. Room, *Dictionary Of Coin Names*, 1987, Routledge & Kegan Paul: London and New York, p. 70; “Drachma” in J. M. Jones, *A Dictionary Of Ancient Greek Coins*, 1986, Seaby: London, p. 81.
- [21] A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary Of The Qur’an*, 1938, *op. cit.*, p. 130.
- [22] J. M. Cowan (Ed.), *Hans-Wehr Dictionary Of Modern Written Arabic*, 1980 (Reprint), Librairie Du Liban, Beirut, p. 595.
- [23] J. W. Curtis, “Coinage Of Pharaonic Egypt”, *Journal Of Egyptian Archaeology*, 1957, Volume 43, p. 71.
- [24] Translation taken from K. A. Kitchen, *Ramesside Inscriptions: Translated & Annotated (Translations)*, 1996, Volume II (Ramesses II, Royal Inscriptions), Blackwell Publishing Ltd.: Oxford (UK), p. 172; For inscriptions see K. A. Kitchen, *Ramesside Inscriptions: Historical And Biographical*, 1979, Volume II, B. H. Blackwell Ltd.: Oxford (UK), No. 333:1.
- [25] R. A. Caminos, *Late-Egyptian Miscellanies*, 1954, Brown Egyptological Studies I, Oxford University Press: London, p. 384, Papyrus Lansing [4.8-10].
- [26] T. E. Peet, *The Great Tomb Robberies Of The Twentieth Egyptian Dynasty: Being A Critical Study, With Translations And Commentaries, of The Papyri In Which These Are Recorded*, 1930, Volume I (Text), The Provost & Fellows Of Worcester College At The Clarendon Press: Oxford, p. 153, Papyrus BM 10052 11:7-8.
- [27] A. E. P. Weigall, *Catalogue Général Des Antiquités Égyptiennes Du Musée Du Caire Nos 31271-31670: Weights And Balances*, 1908, Imprimerie de L’Institut Français D’Archéologie Orientale: Cairo, for *deben* and *kite* see pp. iii-vii and pp. ix-x, respectively.
- [28] J. J. Janssen, *Commodity Prices From The Ramessid Period: An Economic Study Of The Village Of Necropolis Workmen At Thebes*, 1975, E. J. Brill: Leiden, p. 101.
- [29] P. Grandet, “Weights And Measures” in D. B. Redford (Ed.), *The Oxford Encyclopedia Of Ancient Egypt*, 2001, Volume 3, Oxford University Press, p. 495; Also see “Weights And Measures” in T. Wilkinson, *The Thames & Hudson Dictionary Of Ancient Egypt*, 2005, Thames & Hudson: London, p. 260.
- [30] A. E. P. Weigall, *Catalogue Général Des Antiquités Égyptiennes Du Musée Du Caire Nos 31271-31670: Weights And Balances*, 1908, *op. cit.*, p. iii.
- [31] A. Erman & H. Grapow, *Wörterbuch Der Aegyptischen Sprache*, 1931, Volume V, J. C. Hinrichs’sche Buchhandlung: Leipzig, p. 437, 3; p. 438, 2.
- [32] A. E. P. Weigall, *Catalogue Général Des Antiquités Égyptiennes Du Musée Du Caire Nos 31271-31670: Weights And Balances*, 1908, *op. cit.*, p. ix.
- [33] A. Erman & H. Grapow, *Wörterbuch Der Aegyptischen Sprache*, 1931, Volume IV, J. C. Hinrichs’sche Buchhandlung: Leipzig, p. 418, 5. The picture is taken from T. E. Peet, “The Unit Of The Value ŠTY In Papyrus Bulaq 11?”, in *Mélanges Maspero (I Orient Ancien)*, 1935-1938, Mémoires Publiés Par Les Membres De L’Institut Français D’Archéologie Orientale: Volume 66, Imprimerie de

L'Institut Francais D'Archéologie Orientale: Cairo, p. 185.

[34] E. W. Castle, "Shipping And Trade In Ramesside Egypt", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, 1992, Volume 35, p. 263.

[35] T. E. Peet, "The Unit Of The Value Š^cTY In Papyrus Bulaq 11?", in *Mélanges Maspero (I Orient Ancien)*, 1935-1938, *op. cit.*, p. 199.

[36] T. G. H. James, *Pharaoh's People: Scenes From Life In Imperial Egypt*, 1984, The Bodley Head: London, p. 268, note 20.

[37] J. ?erný, "Prices And Wages In The Ramesside Period", *Journal Of World History (Cahiers D'Histoire Mondiale)*, 1954, Volume 1, No. 4, pp. 910-912.

[38] A. H. Gardiner, "Four Papyri Of The 18th Dynasty From Kahun", *Zeitschrift Für Ägyptische Sprache Und Altertumskunde*, 1906, Volume 43, pp. 45-47.

[39] T. E. Peet, *The Rhind Mathematical Papyrus: British Museum 10057 And 10058 Introduction, Transcription, Translation And Commentary*, 1923, University Press of Liverpool Limited and Hodder & Stoughton Limited: London, p. 3.

[40] *ibid.* pp. 104-105, Plate R. The translation is also available along with a plate in F. L. Griffith, "Notes On Egyptian Weights And Measures", *Proceedings Of The Society Of Biblical Archæology*, 1892, Volume 14, pp. 437-438.

[41] A. M. Moussa & H. Altenmüller, *Das Grab Des Nianchchnum Und Chnumhotep*, 1977, Archäologische Veröffentlichungen (Volume 21), Verlag Philipp von Zabern: Mainz Am Rhein, Tafel 24-25, Abb. 10; The picture is partly reproduced in T. G. H. James, *Pharaoh's People: Scenes From Life In Imperial Egypt*, 1984, *op. cit.*, pp. 254-255.

[42] A. M. Moussa & H. Altenmüller, *Das Grab Des Nianchchnum Und Chnumhotep*, 1977, *op. cit.*, p. 85.

[43] H. Altenmüller, "Trade And Markets" in D. B. Redford (Ed.), *The Oxford Encyclopedia Of Ancient Egypt*, 2001, Volume 3, Oxford University Press, p. 446.

[44] T. G. H. James, *The Hekanakhte Papers And Other Early Middle Kingdom Documents*, 1962, Publications Of The Metropolitan Museum Of Art Egyptian Expedition: Volume XIX, New York, pp. 2-6.

[45] *ibid.*, p. 33.

[46] K. Baer, "An Eleventh Dynasty Farmer's Letters To His Family", *Journal Of The American Oriental Society*, 1963, Volume 83, p. 9.

[47] T. G. H. James, *Pharaoh's People: Scenes From Life In Imperial Egypt*, 1984, *op. cit.*, p. 245; Also see T. G. H. James, *The Hekanakhte Papers And Other Early Middle Kingdom Documents*, 1962, *op. cit.*, p. 44 note 57.

- [48] A. Mariette, *Les Papyrus Égyptiens du Musée de Boulaq*, 1871-2, Volume II, Paris, p. 5 for the discussion on the papyrus 11.
- [49] M. R. Weill, "L'Unité De Valeur *Shat* Et Le Papyrus De Boulaq No. 11?", *Revue De L'Égypte Ancienne*, 1926, Volume I, pp. 45-87.
- [50] T. E. Peet, "The Unit Of The Value ŠC^{TY}In Papyrus Bulaq 11?", in *Mélanges Maspero (I Orient Ancien)*, 1935-1938, *op. cit.*, pp. 188-191.
- [51] *ibid.*, p. 190. *Papyrus Boulaq 11*, 3:6-7. As for the dating of this document see p. 187.
- [52] T. G. H. James, *Pharaoh's People: Scenes From Life In Imperial Egypt*, 1984, *op. cit.*, p. 260.
- [53] T. Logan, "The *Jmyt-pr* Document: Form, Function, And Significance", *Journal Of The American Research Center In Egypt*, 2000, Volume 37, p. 63. We have written *shat* as *sh't*.
- [54] J. H. Breasted, *Ancient Records Of Egypt: Historical Documents*, 1906, Volume II (The Eighteenth Dynasty), University of Chicago Press: Chicago, pp. 283-289.
- [55] T. E. Peet, "The Egyptian Words For 'Money', 'Buy', And 'Sell'" in *Studies Presented To F. Ll. Griffith*, 1932, Egyptian Exploration Society: London, pp. 124-125; This papyrus was also published by K. A. Kitchen, *Ramesside Inscriptions: Historical And Biographical*, 1983, Volume 6, B. H. Blackwell Ltd.: Oxford, p. 612.
- [56] J. J. Janssen, *Commodity Prices From The Ramessid Period: An Economic Study Of The Village Of Necropolis Workmen At Thebes*, 1975, *op. cit.*, p. 499.
- [57] E. W. Castle, "Shipping And Trade In Ramesside Egypt", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, 1992, *op. cit.*, pp. 261-262.
- [58] B. J. Kemp, *Ancient Egypt: Anatomy Of A Civilization*, 1989, Routledge: London & New York, p. 259.
- [59] A. E. P. Weigall, *Catalogue Général Des Antiquités Égyptiennes Du Musée Du Caire Nos 31271-31670: Weights And Balances*, 1908, *op. cit.*, p. iii.
- [60] A. Erman & H. Grapow, *Wörterbuch Der Aegyptischen Sprache*, 1931, Volume V, *op. cit.*, p. 436, 6.
- [61] E. W. Castle, "Shipping And Trade In Ramesside Egypt", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, 1992, *op. cit.*, p. 264.
- [62] T. G. H. James, *The Hekanakhte Papers And Other Early Middle Kingdom Documents*, 1962, *op. cit.*, p. 118.
- [63] T. E. Peet, "The Egyptian Words For 'Money', 'Buy', And 'Sell'" in *Studies Presented To F. Ll. Griffith*, 1932, *op. cit.*, p. 122, note 1.

- [64] E. Drioton, "Un Document Sur La Vie Chère à Thèbes Au Début De La XVIII Dynastie", *Bulletin De La Société Française D'Égyptologie*, 1953, No. 12, pp. 15-17.
- [65] T. G. H. James, *The Hekanakhte Papers And Other Early Middle Kingdom Documents*, 1962, *op. cit.*, p. 113.
- [66] E. F. Wente, "A Note On The Eloquent Peasant, B I, 13-15", *Journal Of The Near Eastern Studies*, 1965, Volume 24, p. 106.
- [67] J. ?erný, "Prices And Wages In The Ramesside Period", *Journal Of World History (Cahiers D'Histoire Mondiale)*, 1954, *op. cit.*, p. 912.
- [68] A. Erman & H. Grapow, *Wörterbuch Der Aegyptischen Sprache*, 1930, Volume IV, *op. cit.*, p. 418, 9.
- [69] E. W. Castle, "Shipping And Trade In Ramesside Egypt", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, 1992, *op. cit.*, pp. 267-268.
- [70] P. E. Newberry, *The Life Of Rekhmara, Vezir Of Upper Egypt Under Thothmes III And Amenhetep II (Circa B.C. 1471-1448) With Twenty-Two Plates*, 1900, Archibald Constable and Co. Ltd.: Westminster, Plate V.
- [71] E. Dziobek & M. Abdel Raziq, *Das Grab Des Sobekhotep: Theben Nr. 63*, 1990, Archäologische Veröffentlichungen (Volume 71), Verlag Philipp von Zabern: Mainz am Rhein.
- [72] H. Frankfort & J. D. S. Pendlebury, *The City of Akhenaten, Part II, The North Suburbs And The Desert Altars*, 1933, Egypt Exploration Society: London, Plate XLIII, 4.
- [73] E. Dziobek & M. Abdel Raziq, *Das Grab Des Sobekhotep: Theben Nr. 63*, 1990, *op. cit.*, Plate 3; Also in T. G. H. James, *Pharaoh's People: Scenes From Life In Imperial Egypt*, 1984, *op. cit.*, Plate 10 facing p. 161.
- [74] T. G. H. James, *Pharaoh's People: Scenes From Life In Imperial Egypt*, 1984, *op. cit.*, Plate 11 facing p. 192.
- [75] H. Frankfort & J. D. S. Pendlebury, *The City of Akhenaten, Part II, The North Suburbs And The Desert Altars*, 1933, *op. cit.*, p. 60 and Plate XLIII, 4.
- [76] A. E. P. Weigall, *Catalogue Général Des Antiquités Égyptiennes Du Musée Du Caire Nos 31271-31670: Weights And Balances*, 1908, *op. cit.*, p. xii.
- [77] C. F. A. Schaeffer, "Les Fouilles De Minet-El-Beida Et De Ras Shamra: Troisième Campagne (Printemps 1931)", *Syria: Revue D'Art Oriental et D'Archéologie*, 1932, Volume 13, pp. 1-27 and Plates IX (lower right) and XVI.
- [78] C. F. A. Schaeffer, "Les Fouilles Des Ras Shamra-Ugarit: Sixième Campagne (Printemps 1934)", *Syria: Revue D'Art Oriental et D'Archéologie*, 1935, Volume 16, p. 144 and figure 6 on p. 146.

- [79] E. Sollberger, "Selected Texts From American Collections", *Journal Of Cuneiform Studies*, 1956, Volume 10, p. 23.
- [80] M. A. Powell, Jr., "A Contribution To The History Of Money In Mesopotamia Prior To The Invention Of Coinage" in B. Hruška & G. Komoróczy, *Festschrift Lubor Matouš – II*, 1978, Assyriologia V, Budapest, p. 212.
- [81] E. W. Castle, "Shipping And Trade In Ramesside Egypt", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, 1992, *op. cit.*, p. 272.
- [82] M. A. Powell, Jr., "A Contribution To The History Of Money In Mesopotamia Prior To The Invention Of Coinage" in B. Hruška & G. Komoróczy, *Festschrift Lubor Matouš – II*, 1978, *op. cit.*, Plate II A, p. 240.
- [83] J. A. Brinkman, M. Civil, I. J. Gelb, A. L. Oppenheim & E. Reiner (Eds.), *The Assyrian Dictionary Of The Oriental Institute Of The University Of Chicago*, 1984, Volume 15, Oriental Institute: Chicago & J. J. Augustin Verlagsbuchhandlung: Glückstadt, p. 224.
- [84] M. A. Powell, Jr., "A Contribution To The History Of Money In Mesopotamia Prior To The Invention Of Coinage" in B. Hruška & G. Komoróczy, *Festschrift Lubor Matouš – II*, 1978, *op. cit.*, p. 217.
- [85] E. W. Castle, "Shipping And Trade In Ramesside Egypt", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, 1992, *op. cit.*, p. 273.
- [86] For a brief description of market scenes in ancient Egypt see "Markt" in W. Heck & E. Otto, *Lexikon Der Ägyptologie*, 1980, Volume III, Otto Harrassowitz: Wiesbaden, Cols. 1191-1194.
- [87] C. R. Lepsius, *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien: nach den Zeichnungen der von seiner Majestät dem Koenige von Preussen Friedrich Wilhelm IV nach diesen Ländern gesendeten und in den Jahren 1842-1845 Ausgeführten Wissenschaftlichen Expedition*, 1849-59, Volume II, Nicolaische Buchhandlung: Berlin, Plate 96.
- [88] S. I. Hodjash & O. D. Berlev, "The Market Scene In The Mastaba Of D3d3-m-'nh (Tp-m-'nh)", *Altorientalische Forschungen VII*, 1980, Volume 15, p. 45.
- [89] *ibid.* Renger thotë se duhet treguar kujdes ne lidhje me sugjerimin e Hodjash-it dhe Berlev-it se çantat mund te kenë qenë kuleta. See J. Renger, "Patterns Of Non-Institutional Trade And Non-Commercial Exchange In Ancient Mesopotamia At The Beginning Of The Second Millennium B.C." in A. Archi (Ed.), *Circulation Of Goods In Non-Palatial Context In The Ancient Near East*, 1984, Incunabula Graeca: Volume LXXXII, Edizioni Dell'Ateneo: Rome, p. 54, note 70.
- [90] K. A. Kitchen, *On The Reliability Of The Old Testament*, 2003, Wm. B. Eerdmans Publishing Company: Michigan, pp. 344-345; K. A. Kitchen, "Genesis 12-50 In The Near Eastern World", in R. S. Hess, G. J. Wenham & P. E. Satterthwaite (Eds.), *He Swore An Oath: Biblical Themes From Genesis 12-50*, 1994, The Paternoster Press: Carlisle (UK) and Baker Book House: Grand Rapids (MI), pp. 79-80; K. A. Kitchen, *Ancient Orient And Old Testament*, 1966, The Tyndale Press: London, pp. 52-53.

[91] "Chronology Of The Old Testament" in J. D. Douglas (Organizing Editor), *New Bible Dictionary*, 1984, Second Edition, Inter-Varsity Press: Leicester (UK) and Tyndale House Publishers, Inc.: Wheaton (IL), p. 196.

[92] "Daric" in E. Jungle, *The Seaby Coin Encyclopaedia*, 1992 (Rev.), *op. cit.*, p. 80. For similar statements also see "Daric" in J. Mackay, *Key Definitions In Numismatics*, 1982, *op. cit.*, p. 58; "Daric" in R. G. Doty, *Encyclopedic Dictionary Of Numismatics*, 1982, *op. cit.*, pp. 84-85; "Daric" in A. Room, *Dictionary Of Coin Names*, 1987, *op. cit.*, p. 60; "Daric" in A. R. Frey, *Dictionary Of Numismatic Names*, 1947, Barnes & Noble, Inc., p. 61.

[93] "Numismatics", *The Jewish Encyclopedia*, 1905, Volume IX, Funk and Wagnalls Company: London & New York, p. 350.

[94] "Daric" in P. J. Achtemeier, *HarperCollins Bible Dictionary*, 1996, Harper & Row Publishers: San Francisco, p. 225.

[95] H. W. Perkin, "Money" in G. W. Bromiley (Gen. Ed.), *The International Standard Bible Encyclopedia*, 1986 (Fully Revised, Illustrated), Volume III, William B. Eerdmans Publishing Company: Grand Rapids (MI), p. 403.

[96] "Daric" in A. C. Myers (Ed.), *The Eerdmans Bible Dictionary*, 1987, William B. Eerdmans Publishing Company: Grand Rapids (MI), p. 260.

[97] C. F. Pfeiffer & E. F. Harrison (Eds.), *The Wycliffe Bible Commentary*, 1963, Oliphants Ltd.: London and Edinburgh, p. 389.

[98] D.A. Carson, R. T. France, J. A. Motyer, G. J. Wenham (Eds.), *New Bible Commentary 21st Century Edition*, 1994, Inter-Varsity Press: Leicester (UK) and Downers Grove (IL), p. 401.

[99] "Daric" in G. W. Bromiley (Gen. Ed.), *The International Standard Bible Encyclopedia*, 1979 (Fully Revised, Illustrated), Volume I, William B. Eerdmans Publishing Company: Grand Rapids (MI), p. 867.

[100] F. E. Gaebelin (Ed.), *The Expositor's Bible Commentary With The New International Version Of The Holy Bible*, 1988, Volume 4, Zondervan Publishing House: Grand Rapids (MI), p. 437.

[101] R. B. Dillard & T. Longman III, *An Introduction To The Old Testament*, 1995, Zondervan Publishing House: Grand Rapids (MI), p. 171.

[102] Nje anketim i kater prej enciklopedive më të njohura te Biblës "difficulties" nuk tregon asnjë gjurmë të ndonjë diskutimi rreth çështjes së darik-ut gjatë kohës së Davidit. See N. L. Geisler & R. M. Brooks, *When Skeptics Ask*, 2001, Baker Books: Grand Rapids (MI); N. L. Geisler, *Baker Encyclopedia Of Christian Apologetics*, 2002, Baker Books: Grand Rapids (MI); N. Geisler & T. Howe, *When Critics Ask: A Popular Handbook On Bible Difficulties*, 2004 (7th Printing), Baker Books: Grand Rapids (MI); G. L. Archer Jr., *New International Encyclopedia Of Bible Difficulties*, 1982, Zondervan: Grand Rapids (MI).

[103] J. ?erný, "Prices And Wages In The Ramesside Period", *Journal Of World History (Cahiers D'Histoire Mondiale)*, 1954, *op. cit.*, p. 912.

[104] Vlerësimi i ?erný-it u kritikua nga by Janssen sipas së cilit nuk është treguar asnjë prove për ndonjë " mbishkrim që të tregojë këtë peshë apo emrin e autoritetit lëshues ". See J. J. Janssen, *Commodity Prices From The Ramessid Period: An Economic Study Of The Village Of Necropolis Workmen At Thebes*, 1975, *op. cit.*, p. 105.

Date Created

08/10/2018

Author

erasmusi